

برنامه استراتژی تخصصی هوشمند اتحادیه اروپا

کاربردهای سیاستی برای جمهوری اسلامی ایران

سعيد ايرانمنش

دانشجوی دکتری اقتصاد بین‌الملل دانشگاه شهید باهنر کرمان

از ماشین‌آلات «جدیدتر» و «کارتر» است. شومپیتر با نگاهی وسیع‌تر و جامع‌تر به رقابت فناورانه و با معرفی مفهوم نوآوری، کار مارکس را کامل‌تر کرد.

یکی از مهم‌ترین برنامه‌های اجرایی معرفی شده در سالیان اخیر توسط اتحادیه اروپا در بحث کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان، برنامه استراتژی‌های تخصصی هوشمند اتحادیه اروپا می‌باشد. قبل از پرداختن به این مفهوم، به ریشه‌های ایجاد این برنامه جامع در بحث اقتصاد دانش‌بنیان و کارآفرینی در اتحادیه اروپا پرداخته می‌شود.

نوآوری از منظر تصمیم‌گیران ارشد اتحادیه اروپا به‌مثابه جلیقه نجات جدیدی است که اگر اتحادیه و دولت‌های عضو بدان چنگ زنند از دریای متلاطم بحران‌ها و چالش‌های اقتصادی و اجتماعی می‌توانند جان سالم به در برده و به ساحل رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی برسند. با توجه به چنین رویکردی و با در نظر گرفتن متغیرهای درونی و بیرونی، کمیسیون اروپا در مارس ۲۰۰۰ میلادی و همزمان با انتشار «استراتژی لیسبون»، دولت‌های عضو را ملزم به دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان کرده تا از این رهگذر بتوانند در کنار غلبه بر چالش‌های اجتماعی، شاهد رشد هوشمند، پایدار و فراگیر اقتصادی نیز باشند. از این رو، سران اتحادیه اروپا در نشست لیسبون در مارس ۲۰۰۰ میلادی، دانش را نیروی پیش‌برنده اتحادیه اروپا و حرکت به سمت جامعه دانش را هدف غایی اتحادیه معرفی کردند و مصوب شد برای تحقق اهداف بالا، سه درصد از تولید ناخالص داخلی اتحادیه اروپا به موضوع تحقیق و توسعه اختصاص یابد. همچنین در سند راهبردی «اروپا

از دهه ۱۹۷۰ میلادی به این‌سو، تولید مبتنی بر دانش جایگزین تولیدات مبتنی بر صنعت شده است و کشورها در حال گذار از غلبه صنعت به دوران فرا صنعتی هستند. دلیل این امر را باید در تحولات فناوری اطلاعات و تقسیم کار جهانی ناشی از مزیت‌های فرآیند جهانی‌شدن دانست. در عصر جدید، اقتصاد اطلاعات و دانش، به‌عنوان دو عامل مهم در تولید، جای سرمایه فیزیکی و انرژی را به‌عنوان عوامل اصلی تولید گرفته‌اند. اقتصاد جدید که اقتصاد دانش‌بنیان نام دارد بر تولید علم با هدف تجاری‌سازی آن تکیه می‌کند. دانش به دو طریق بر میزان تولید تأثیر می‌گذارد؛ یکی به‌عنوان یک عامل تولید جدید و دیگری افزایش‌دهنده بهره‌وری کل عوامل تولید. یکی از ارکان اصلی اقتصاد دانش‌بنیان، مؤلفه «نوآوری» است. جوزف شومپیتر معتقد بود تکامل سرمایه‌داری ناشی از رقابت فناورانه بین بنگاه‌ها است. کارل مارکس در اثر معروف خود، «سرمایه»، این مسئله را بیان می‌کند که راه اصلی حفظ رقابت‌پذیری برای بنگاه‌ها در نظام سرمایه‌داری افزایش بهره‌وری با استفاده

معاهده کارکرد اتحادیه اروپا به آن اشاره کرده است: «اتحادیه باید به دنبال تقویت پایه‌های علمی و فناورانه خود از طریق ایجاد منطقه تحقیق اروپا باشد. این منطقه باید حرکت آزادانه محققان، دانش علمی و فناوری را تسهیل بخشد و رقابت‌پذیری اتحادیه در عرصه‌های گوناگون از جمله صنایع خود را تقویت کند.»

با توجه به مطالب یاد شده، استراتژی تخصصی هوشمند، نمونه‌ای از تعامل مثرتر بین علم و سیاست است. این مفهوم برای اولین بار توسط کمیسیون اروپا ساخته شد. این کار توسط محققان در داخل و خارج از کمیسیون برای تقویت تحول اقتصادی منطقه‌ای اتحادیه اروپا انجام شد و به‌عنوان یک اصل اساسی سرمایه‌گذاری در تحقیقات و نوآوری در چارچوب سیاست منطقه‌ای اتحادیه اروپا گنجانده شد. این نوشتار به دنبال ارائه گزارشی از چگونگی کارکرد برنامه استراتژی تخصصی هوشمند اتحادیه اروپا است.

تخصص هوشمند یک رویکرد نوآورانه است که با هدف تقویت هر منطقه و شناسایی مزایای رقابتی خود می‌تواند رشد و اشتغال در اروپا را تقویت کند. استراتژی تخصص هوشمند از طریق مشارکت همه آحاد جامعه اروپایی، مقامات محلی، دانشگاه‌ها، حوزه‌های تجاری و جامعه مدنی را گرد هم می‌آورد تا برای اجرای استراتژی‌های رشد بلندمدت که توسط صندوق‌های اتحادیه اروپا تدوین شده‌اند، الزامات را فراهم کند.

رویکرد استراتژی تخصصی هوشمند که در کمیسیون اروپا برنامه‌ریزی شده است با شناسایی مناطق استراتژیک برای مداخله بر اساس تجزیه و تحلیل نقاط قوت و پتانسیل اقتصاد و همچنین بر اساس یک چرخه کشف کارآفرینی با مشارکت گسترده ذینفعان مشخص می‌شود. این یک دیدگاه گسترده از نوآوری را شامل می‌شود، اما مطمئناً به روش‌های مبتنی بر فناوری، پشتیبانی شده توسط مکانیسم‌های نظارت مؤثر محدود نمی‌شود. در کمیسیون اروپا، تلاش زیادی در توسعه رویکرد استراتژی تخصصی هوشمند، عملیاتی کردن آن، کمک به مناطق و کشورها برای درک آن و توسعه استراتژی و طراحی سیاست‌های خود انجام داده‌اند. از طریق تصویب و انطباق با توسعه منطقه‌ای، مفهوم استراتژی تخصصی هوشمند به ابزاری قدرتمند برای رشد مبتنی بر مکان مبتنی بر نوآوری تبدیل شده است. علاوه بر این، شواهد ناشی از مناطق و بحث‌های مداوم سیاست‌های غیررسمی نشان می‌دهد که رویکرد تخصصی هوشمند ممکن است به سمت یک روش فراتر از کاربرد آن در سیاست منطقه‌ای اتحادیه اروپا در حال پیشرفت باشد. اصول پایه‌ای که برنامه استراتژی هوشمند اتحادیه اروپا بر آن استوار است، به شرح ذیل می‌باشد: (رودریگز و ویلکی، ۲۰۱۹، ۳)

۱. چرخه کشف کارآفرینی،

۲۰۲۰»، دستیابی به رشد اقتصادی از طریق اقتصاد دانش‌بنیان را هدف اصلی اتحادیه در دهه دوم قرن بیست و یکم معرفی کرد. با توجه به این موضوع، اتحادیه اروپا اولویت تخصیص سه درصد از تولید ناخالص داخلی به موضوع تحقیق و توسعه را ذیل سند راهبردی «اروپا ۲۰۲۰» برای خود و دولت‌های عضو تعیین کرده تا بتواند با تحقق کامل این اولویت در پایان برنامه چشم‌انداز ۲۰۲۰ میلادی، ۳/۷ میلیون شغل ایجاد کرده و رقمی حدود ۸۰۰ میلیارد یورو به تولید ناخالص داخلی اتحادیه تا پایان سال ۲۰۲۵ میلادی بیفزاید. این تخصیص بودجه با هدف ایجاد همگرایی میان تمامی بازیگران در عرصه علم و فناوری صورت گرفته است. الزام دولت‌های عضو اتحادیه اروپا به تخصیص بودجه‌ای قابل توجه به موضوع تحقیق و توسعه از آن جهت بود که کمیسیون اروپا وضعیت اتحادیه در حوزه تحقیق را نگران‌کننده توصیف کرده بود. کمیسیون اروپا در یکی از اسناد خود به تاریخ هجدهم ژانویه ۲۰۰۰ میلادی، وضعیت تحقیق در سطح اتحادیه اروپا را این‌گونه تشریح کرده بود: (بودن و دیگران، ۲۰۱۶، ۲)

* میانگین بودجه اختصاص یافته به حوزه تحقیق در سطح اتحادیه اروپا برابر با ۱/۸ درصد تولید ناخالص داخلی اروپا است، در حالی که این مقدار در آمریکا و ژاپن به ترتیب برابر با ۸/۲ و ۲/۹ درصد تولید ناخالص داخلی است.

* در حالی که اختلاف سرمایه‌گذاری در حوزه تحقیق و توسعه میان آمریکا و اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۲ برابر با ۱۲ میلیارد یورو بوده، این رقم در سال ۱۹۹۸ به عدد ۶۰ میلیارد یورو رسیده است.

* در حالی که از هر هزار نفر شاغل در صنایع اروپا تنها ۲/۵ نفر (۰/۲۵ درصد) در بخش تحقیق و توسعه مشغول به فعالیت هستند، این نسبت در آمریکا برابر با ۶/۷ درصد و ژاپن برابر با ۶ درصد است.

کمیسیون اروپا در ادامه آمار و ارقام بالا به این موضوع اشاره می‌کند که اگرچه پیشرفت‌های فناورانه موجب اشتغال‌زایی برای فردای اتحادیه خواهد شد، اما این تحقیق و توسعه است که منجر به ایجاد شغل برای پس‌فردای اتحادیه خواهد بود و به این موضوع اشاره دارد که افزایش نرخ اشتغال بیشتر متأثر از تحقیق و توسعه تا پیشرفت فناوری می‌باشد.

از این‌رو، کمیسیون اروپا در پیش‌بینی خود استمرار چنین روندی را ناکامی احتمالی در تبدیل اقتصاد اتحادیه اروپا به یک اقتصاد رقابت‌پذیر و مبتنی بر دانش برشمرد و چاره برون‌رفت از این وضعیت را ایجاد برنامه‌های جامع و استراتژیک در حوزه کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان دانست. شاید بتوان کار اصلی این برنامه‌ها را افزایش رقابت‌پذیری اقتصادی اتحادیه اروپا از طریق پیوند میان مراکز تحقیقاتی و تسهیل در جابه‌جایی پژوهشگران و محققان در سراسر اتحادیه اروپا دانست؛ موضوعی که ماده ۱۷۹

رویکرد استراتژی

تخصصی

هوشمند که در

کمیسیون اروپا

برنامه‌ریزی شده

است با شناسایی

مناطق استراتژیک

برای مداخله بر

اساس تجزیه و

تحلیل نقاط قوت

و پتانسیل اقتصاد

و همچنین بر

اساس یک چرخه

کشف کارآفرینی با

مشارکت گسترده

ذینفعان مشخص

می‌شود. این یک

دیدگاه گسترده از

نوآوری را شامل

می‌شود

۲. حکمرانی خوب: اصول و چالش‌ها،

۳. اولویت‌ها به پروژه‌ها: معیارهای انتخاب و روند انتخاب،

۴. همکاری فراملی و زنجیره ارزش،

۵. نظارت.

از سال ۲۰۱۱، کمیسیون اروپا مشاوره‌هایی را به مقامات منطقه‌ای و ملی در مورد چگونگی توسعه و اجرای استراتژی‌های تخصصی هوشمند خود ارائه می‌دهد. از طریق مکانیسمی موسوم به «بستر تخصصی»، جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل و فرصت‌های شبکه برای حدود ۱۷۰ منطقه اتحادیه اروپا و ۱۸ دولت ملی را تسهیل می‌کند. کشورهای عضو و مناطق بیش از ۱۲۰ استراتژی تخصصی هوشمند سازی را از طریق مشارکت، حاکمیت چند سطحی و رویکرد از پایین به بالا ایجاد کرده‌اند و اولویت‌های سرمایه‌گذاری‌های تحقیق و نوآوری را برای دوره ۲۰۱۴-۲۰۲۰ ایجاد کرده‌اند. با وجود تأکید بسیار بر اهمیت نوآوری در اقتصاد و جامعه اتحادیه اروپا، آنچه این مؤلفه را شکل بخشیده و به آن قوام می‌بخشد، انجام تحقیقات گسترده، بدیع و عمدتاً کاربردی است. در همین راستا، اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۴ میلادی بودجه‌ای بالغ بر ۸۰ میلیارد یورو برای دوره زمانی ۷ ساله (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰) به‌منظور اجرای برنامه‌های حوزه تحقیق و نوآوری اختصاص داده است که نسبت به برنامه چارچوبی هفتم (۲۰۰۷-۲۰۱۳)، رشدی حدود ۳۰ درصد دارد. (فابرین، ۲۰۱۸)

در این طرح، بیش از ۱۲۰ استراتژی تخصصی هوشمند تدوین شده است و بیش از ۶۷ میلیارد یورو برای حمایت از این راهکارها، تحت بودجه ساختاری و سرمایه‌گذاری اروپا و بودجه ملی و منطقه‌ای تخصیص یافته است. دستاوردهای پیش‌بینی شده تا سال ۲۰۲۰، عبارتند از: معرفی ۱۵۰۰۰ محصول جدید به بازار، ایجاد ۱۴۰۰۰۰ شرکت نوپا و شغل جدید. برای اطمینان از اثربخشی سرمایه‌گذاری‌های سیاست منطقه‌ای، قبل از دریافت پشتیبانی مالی صندوق توسعه منطقه‌ای اروپا در زمینه تحقیق و نوآوری در دوره ۲۰۱۴-۲۰۲۰، باید استراتژی‌های تخصصی هوشمند برقرار شود. بر اساس آمار رسمی کمیسیون اروپا، ۷۹ درصد از شرکت‌هایی که حداقل یک دستاورد نوآورانه از سال ۲۰۱۴ ارائه کرده‌اند، بیش از ۲۵ درصد بر درآمد خالص آن‌ها تا سال ۲۰۱۷ میلادی افزوده شده است که این امر حاکی از توجه ویژه صنایع به تحقیق و توسعه و تبدیل ایده به کالا و خدمات نوآورانه است. (کاپلوه، ۲۰۲۰)

این برنامه جامع از کنسرسیومی متشکل از ۵۰ سازمان اصلی و ۹۰ سازمان فرعی اعم از صنایع، مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها در ۱۴ کشور عضو اتحادیه اروپا تشکیل شده است که مرکز اصلی این برنامه جامع در شهر بروکسل (بلژیک) واقع شده است و ۶ مرکز دیگر نیز در شهرهای لندن (انگلیس)، استکهلم (سوئد)، بارسلونا (اسپانیا)، پاریس (فرانسه)، هایدلبرگ (آلمان) و روتردام (هلند) در

ارتباط با برنامه استراتژی‌های تخصصی هوشمند ایجاد شده است. بررسی مطالعات صورت گرفته در این زمینه نشان از این دارد که در جمهوری اسلامی ایران تاکنون برنامه‌های کامل و جامعی در سطح ملی در خصوص استراتژی‌های تخصصی هوشمند به‌ویژه در حوزه نوآوری، کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان صورت نگرفته است. در حالی که در این مطالعه با معرفی کامل برنامه اتحادیه اروپا، جنبه‌های مرتبط به هم و حلقه‌های مفقوده تحقق اقتصاد دانش‌بنیان که یکی از فرامین اصلی ذیل اصول ۲۴ گانه اقتصاد مقاومتی است، برجسته خواهد شد. برای اینکه بتوان از برنامه استراتژی‌های هوشمند اتحادیه اروپا در جهت رشد اقتصادی پایدار و همچنین بزرگ‌تر شدن سهم اقتصاد دانش‌بنیان در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران استفاده نمود، موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

* تقویت نوآوری و پتانسیل رقابت‌پذیری مناطق مختلف جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان پایه‌ای برای یک مدل رشد پایدار،

* افزایش همکاری‌های بین منطقه‌ای، که یک عنصر اساسی در اقتصادهای جهانی امروزه شده است،

* تقویت تمرکز و تقویت تحقیق و نوآوری در مناطق کمتر توسعه‌یافته و گذار صنعتی،

* افزایش ظرفیت نوآوری در مناطقی که کمتر توسعه‌یافته هستند،

* افزایش همکاری در سرمایه‌گذاری در پروژه‌های با نوآوری بالا در مناطق. ♦♦

منابع:

- 1- Boden, M., Dos Santos, P., Haegeman, K., Marinelli, E. & Valero, S. in the Region Implementing RIS3* (۲۰۱۶). "Towards a RIS3 of Eastern Macedonia and Thrace: towards a RIS3 http://.toolbox". JRC Technical Report, JRC1۰۱۲۱۴ tinyurl.com/hxub66x
- 2- "Smart Specialisation Strategy and" (۲۰۲۰). Capello, R. the New EU Cohesion Policy Reform: Introductory Remarks", Scienze Regionali ۱۳ (1): ۱۴-۵
- 3- Fabrin, P. (۲۰۱۸). "Presentation on the Entrepreneurial Discovery Process in Central Denmark Region at the High Level Event on Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation: Challenges and Monitoring Implementation Seville"
- 4- "Institutions" (۲۰۱۹). Rodriguez-Pose, A. and Wilkie, C. and the Entrepreneurial Discovery Process for Smart Specialization" in Kyriakou, D. et al. Governing Smart Specialisation, Routledge

بررسی مطالعات صورت گرفته در این زمینه نشان از این دارد که در جمهوری اسلامی ایران تاکنون برنامه‌های کامل و جامعی در سطح ملی در خصوص استراتژی‌های تخصصی هوشمند به‌ویژه در حوزه نوآوری، کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان صورت نگرفته است. در حالی که در این مطالعه با جنبه‌های مرتبط به هم و حلقه‌های مفقوده تحقق اقتصاد دانش‌بنیان که یکی از فرامین اصلی ذیل اصول ۲۴ گانه اقتصاد مقاومتی است، برجسته خواهد شد.